

**SHAXSNING TAJOVUZKORLIGINI YENGISHNING PSIXOLOGIK
XUSUSIYATLARI**

*Soliyeva Feruza
Dilshodbekovna
Andijon viloyati
Asaka tumani
Maktabgacha va maktab
ta'limi bo'limi
14-umumiy o'rta ta'lim
maktabi amaliyotchi
psixologi*

***Annotasiya.** Ushbu maqola psixologiya fanida shaxsning tajovuzkorligini, muammo va ushbu muammoning yechimlarini kiritish va tadqiq qilish muammosiga bag'ishlangan.*

***Kalit so'zlar:** shaxs tajovuzkorligi, psixologiya, o'smirlik, tajovuzkor xulq.*

**ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРЕОДОЛЕНИЯ
ЛИЧНОСТНОЙ АГРЕССИИ**

***Аннотация.** Данная статья посвящена проблеме введения и исследования личностной агрессии в психологии, проблеме и пути решения этой проблемы.*

***Ключевые слова:** агрессия личности, психология, подростковый возраст, агрессивное поведение.*

**PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF OVERCOMING PERSONAL
AGGRESSION**

***Abstract.** This article is devoted to the problem of introducing and researching personality aggression in psychology, the problem and solutions to this problem.*

***Key words:** personality aggression, psychology, adolescence, aggressive behavior.*

Kundalik hayotda agressiya odamlar tomonidan inson tabiatining sof salbiy ko'rinishi sifatida qabul qilinadi. Ushbu hodisa tushunchasi va uning klinik psixologiya va psixiatriyadagi tavsifi ham salbiy ma'noga ega. Bu halokat, zarar, jismoniy va ruhiy azoblarni o'z ichiga oladi. Qabul qilingan formulalarga ko'ra, tajovuz - bu boshqa mavjudotga zarar etkazish, ruhiy va jismoniy og'riq keltirishga qaratilgan harakatlar va bayonotlar. Ayni paytda, "agressiya" so'zining o'zi (yunoncha. "Agrediy" dan) "oldinga borish", "yaqinlashish" degan ma'noni anglatadi. shaxs agressivligi muammosi insoniyatning butun borlig'i davomida dolzarbdir. Chunki u hammaga ta'sir qiladi va ko'plab ofatlar va jinoyatlarning sababchisidir. O'smir hayoti davomida agressiv xulq-atvorni yengish oson bo'lmagan odamga xosdir. Bu tajovuzkor impulsleri bilan yengish ijtimoiy obligatsiyalar va shaxsiy farovonligini qurish uchun muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun shaxs agressivligi muammosi ayniqsa dolzarb bo'lib, ilmiy tushunishda birinchi o'ringa chiqadi va uni yanada o'rganish shubhasizdir.

O'smirlik davri insonning o'z-o'zini hurmat qilishining shakllanishi uchun qulay davr hisoblanadi, chunki insonning o'z-o'zini tutishi jamiyatning to'laqonli a'zosi sifatida jismoniy va ruhiy sog'lomligi va o'zini anglashning oshishiga yordam beradi. O'smirlik

davriga oid ko'pgina psixologik tadqiqotlarda adekvat o'z-o'zini rivojlantirish masalasi eng ko'p chuqur o'rganiladi. Bu asr jahon idrok tizimi, muayyan xarakter xususiyatlari va ijtimoiy aql shakllanishida Markaziy davr hisoblanadi. Bundan tashqari, u shaxsning ijtimoiy moslashishini belgilaydi, xulq-atvor va faoliyatning regulyatori bo'lib, shaxsning xulq-atvori va rivojlanishiga ta'sir etuvchi himoya vazifasini bajaradi.

Tajovuzkor xatti-harakatlar me'yor va qoidalarga zid bo'lgan, boshqa shaxsga zarar yetkazishga qaratilgan maqsadli, destruktiv xatti-harakatlar. Tajovuz jismoniy yoki og'zaki shakllarda ifodalangan o'ziga xos insoniy harakatdir. Muammoni yaxshiroq tushunish uchun uning nazariy yondashuvlariga o'taylik.

Bu muammo psixoanalitik yondashuv bilan boshlanadi. Bu nazariyaning asoschisi Zigmund Freyd bo'lib, u agressivlikni instinktiv namoyon deb hisoblagan. Odamda ikkita eng kuchli instinktlar mavjud: jinsiy (libido) va o'limga tortish instinkti (tonatos).

Birinchi energiya hayotni yaratish va uni ko'paytirishga qaratilgan. Ikkinchi energiya hayotni yo'q qilish va tugatishga qaratilgan. U inson xulq-atvori bu ikki energiya o'rtasidagi kurash ekanligini ta'kidlaydi. Hayotni saqlab qolish (eros) va uni yo'q qilish (thanatos) o'rtasida keskin ziddiyat mavjudligi sababli, boshqa mexanizmlar thanatos energiyasini "men"yo'nalishi bo'yicha tashqariga yo'naltirishga xizmat qiladi. Agar energiya tashqariga chiqmasa, bu tez orada shaxsning o'zini yo'q qilishiga olib keladi. Shunday qilib, thanatos bilvosita tajovuz yopiq va boshqalarga qaratilgan, deb aslida hissa qo'shadi. Xavfli xatti-harakatlar ehtimolini kamaytirish hamrohlik his-tuyg'ular tashqi ko'rinish bo'lishi mumkin.

Keyinchalik, biz ekologik yondashuvni ko'rib chiqamiz, K. Lorentz asarlarida yangi tarzda yangradi, u Z. Freydning pozitsiyasiga o'xshash agressiyani tushunishga evolyutsion yondashuvga amal qildi.

Lorentz agressiya, avvalo, inson va hayvonlarda mavjud bo'lgan hayot uchun kurash uchun tug'ma instinkt deb hisoblagan. U manba sifatida hayot uchun kurashish instinkti bo'lgan tajovuzkorlik energiyasi organizmda o'z-o'zidan, uzluksiz, doimiy sur'atda hosil bo'lib, hayot davomida muntazam ravishda to'planib boradi, deb hisoblagan. Shunday qilib, aniq tajovuzkor harakatlarning namoyon bo'lishi birgalikdagi vazifadir:

1. Ko'p to'plangan agressivlik.
2. Tajovuzni kamaytirish uchun rag'batlantirish.

Ammo hozirgi vaqtda agressiv energiya mavjud. Tajovuzning tashqaridan chiqishi uchun kamroq stimuly zarur, ya'ni agressiv xatti-harakatlar o'z-o'zidan sodir bo'lishi mumkin. Lorenz kurashning tug'ma instinktidan tashqari, barcha jonzorlar o'z intilishlarini bostirish qobiliyatiga ega, ya'ni o'z turlarining vakillariga hujum qilishga to'sqinlik qiluvchi cheklovchi mexanizmga ega ekanligini ta'kidlaydi. Insonlar esa, o'z navbatida, hayvonlarga nisbatan zaifroq cheklovchi mexanizmga ega. Binobarin, texnologik taraqqiyot (ommaviy qirg'in qurollari) butun inson turlarining o'z-o'zini yo'qotishiga olib kelishi mumkin. Agressiv energiyaning kamayishi bir qator omillarga bog'liq bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, Lorenz sevgi va do'stlik hayotning ajralmas qismi ekanligini ta'kidlaydi, shuningdek, Real hayotda va odamlar bilan o'zaro aloqada tajovuzkorlik namoyondalari bilan aralashadi. D. Dollard tomonidan taklif etilgan umidsizlik nazariyasi Freyd va Lorenz nazariyalariga zid keladi. Bunday yondashuvda agressiya vaziyatli jarayon sifatida qaralib, uning asosiy qoidalari quyidagilardan iborat: xafsizlik doimo u

yoki bu shaklda agressiyaga olib keladi.

Tajovuz har doim umidsizlik natijasidir. Agressiyani kuchaytirish uchun uch omil muhim:

1. Mavzuning kelgusidagi maqsadga erishishdan kutiladigan qoniqish darajasi;
2. Maqsadga erishish uchun to'la qoniqning kuchi;
3. Ketma-ket ko'ngilsizliklar soni. Mavzu qanchalik zavq kutsa, to'la qoniq shunchalik kuchli bo'ladi va reaksiyalar soni shunchalik ko'p to'la qoniqladi, agressiv xatti-harakatlarga rag'bat kuchli bo'ladi.

Agar umidsizlik bir-biriga ergashsa, ularning kuchi kumulativ bo'lishi mumkin va bu eng katta kuchning agressiv reaksiyasiga olib kelishi mumkin. Dollard va uning izdoshlari bunday xatti-harakatlar umidsizlik bilan bir vaqtning o'zida paydo bo'lmaydi, degan xulosaga kelishdi, ammo odamlar har doim ham umidsizlik holatiga tajovuzkorlik bilan munosabatda bo'lmaydilar. Shunday qilib, jazo kuchli qo'rquv bilan frustratorga qarshi tajovuz dan cheklangan bir kishi, uning o'zgarishlar uchun boshqa maqsadlarga uni yo'naltirish - to'xtatuvchi omil ishlamaydi.

Agressiyaning kognitiv nazariyalari agressiv xulq-atvorning namoyon bo'lishidagi hissiy-bilish jarayonlarini ta'kidlaydi. Jumladan, Berkovits (1983, 1988, 1989) nuqtai nazaridan salbiy stimullar (og'riq, bezovtalik, yoqimsiz hidlar va boshqalar.) kognitiv ishlov berish va agressiv reaksiyalarni keltirib chiqaradi, salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ya'ni tajovuz salbiy reaksiya hosil bo'lgani uchun sodir bo'ladi. Zillman (1988) "bilish va qo'zg'alish bir-biri bilan chambarchas bog'langan va azobuqubatlarning butun tajribasi davomida bir-biriga ta'sir ko'rsatadi." U hodisani tushunish qo'zg'alish darajasiga ta'sir qilishi mumkinligini ta'kidlaydi. Ijtimoiy ta'lim nazariyasi boshqalardan farqli o'laroq, bu nazariya tajovuzning ijtimoiylashuv jarayonida tegishli harakat rejimini kuzatish va ijtimoiy mustahkamlash orqali xulq-atvoriga ega bo'lishini ta'kidlaydi. Bu nazariya Bandura tomonidan taklif etilgan va tajovuzkor xulq-atvorning o'zlashtirilishi, provokatsiyasi va tartibga solinishini tushuntirgan. Uning nuqtai nazaridan tajovuzkor xulqni tahlil qilish uchun narsani talab qiladi:

1. Bunday harakatlarni o'zlashtirish yo'llari;
2. Ularning paydo bo'lishiga sabab bo'luvchi omillar;
3. Ular belgilangan shartlar.

Shuning uchun bolalarni tajovuzkorona muomala qilishga o'rgatishda o'qitishga, birlamchi ijtimoiylashuv vositachilarining, ya'ni ota-onalarning ta'siriga katta e'tibor beriladi.

Jumladan, ota-ona xulq-atvori tajovuzkorlik namunasi sifatida harakat qilishi va tajovuzkor ota-onalar odatda tajovuzkor bolalarga ega bo'lishi ko'rsatib berilgan. Bu nazariyada insonni agressiv reaksiyalarning keng ko'lamda o'zlashtirishi bunday xulq-atvorning bevosita daldasi ekanligi ham ta'kidlanadi. Agressiv harakatlar uchun madad olish shu kabi harakatlarning kelajakda takrorlanish ehtimolini oshiradi. Shu bilan birga, samarali tajovuzkorlik, ya'ni agressiv harakatlardan foydalanishda muvaffaqiyat kerak. Ijtimoiy mukofotlar va jazolar tajovuzga undashni nazarda tutadi. O'z-o'zini rag'batlantirish va o'z-o'zini jazolash inson o'zi uchun belgilagan mukofot va jazolar bilan boshqariladigan ochiq tajovuz namunalaridir.

Shuni ta'kidlash kerakki, bu nazariya inson tajovuzining oldini olish va nazorat qilish

uchun ancha joy qoldiradi. Buning ikki sababi bor:

1. Nazariyaga ko‘ra, agressiya-ijtimoiy xulq-atvorning orttirilgan modeli. Shuning uchun, u tartib bilan zaiflashishi mumkin (sharoitlarni bartaraf etish).

2. Ijtimoiy o‘rganish odamlar tomonidan tajovuzning faqat muayyan ijtimoiy sharoitlarda namoyon bo‘lishini nazarda tutadi. Ayni paytda, ijtimoiy ta’lim nazariyasi ayniqsa, tajovuzkor xatti-harakatlarni bartaraf etishning samarali yo‘li hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Baymuradov .N Amaliy psixologiya T.” Yangi asr avlodi ” 2008.- 316 b -78-79b.
- 2.G’oziev E.E.Ontogenez psixologiyasi T. 2015.-286 b- 144b
- 3.Ya.M.Fayziev E.H.Eshboev Umumiy va tibbiy psixologiya T.Abu ali ibn sino nomidagi tibbiyot nashri 2003 yil 143 b-12b
- 4.E.E.G’oziev Umimiy psixologiya 1 kitob T.2002 238 b- 89 b
- 5.M.E. Zufarova Umimiy psixologiya T.O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti 2010 .-304b-266-b.
- 6.Смирнова Е.О., Хузеева Г.Р. Психологические особенности и варианты детской агрессивности//Вопросы психологии. - 2002. - №1. С. 17
- 7.Naydarova.S.S, психологические особенности преодоления личностной агрессии <https://doi.org/10.5281/zenodo.7315651> SCIENCE AND INNOVATION international scientific journal VOLUME 1 ISSUE 7 UIF-2022: 8.2 | ISSN: 2181-3337 1512-1514-p.